

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2026. № 3.
ISSN 2307-2105

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.3.150>

УДК 338.43:338.439:339.56

Л. М. Курбацька,

к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2567-3060>

В. В. Пушний,

здобувач гр. АспЕК-1-23,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-4637-7379>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА, ПЕРЕРОБКИ ТА ЕКСПОРТУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

L. Kurbatska,

PhD in Economics, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Marketing,

Dnipro State Agrarian and Economic University

V. Pushnyi,

PhD student, group AspEK-1-23,

Dnipro State Agrarian and Economic University

TRANSFORMATION OF AGRICULTURAL PRODUCTION, PROCESSING AND EXPORTS IN UKRAINE UNDER WARTIME CONDITIONS

Дослідження присвячене аналізу впливу повномасштабної війни на функціонування аграрного сектору України та трансформацію агропродовольчої системи держави. Розглянуто ключові зміни у виробництві сільськогосподарської продукції, структурі посівних площ, експортній діяльності аграрного сектору та функціонуванні переробної промисловості. Встановлено, що воєнні дії спричинили суттєве скорочення виробничих обсягів, зменшення площ оброблюваних земель, порушення логістичних маршрутів експорту та зниження рівня завантаження підприємств харчової промисловості. Показано, що найбільш відчутні втрати спостерігаються у сегментах виробництва і експорту культур, територіально зосереджених у південних і східних регіонах України, які зазнали найбільш інтенсивного впливу бойових дій. Одночасно простежується поступова адаптація аграрного сектору до нових економічних умов, що проявляється у зміні структури посівів, переорієнтації експортних потоків на сухопутні логістичні маршрути та посиленні інтеграції з агропродовольчими ринками Європейського Союзу. Узагальнення результатів дослідження дозволяє визначити основні напрями трансформації агропродовольчої системи України в умовах воєнної економіки, серед яких особливого значення набувають диверсифікація логістичних маршрутів, розвиток внутрішньої переробки сільськогосподарської продукції та підвищення стійкості продовольчих ланцюгів до зовнішніх шоків.

The study examines the impact of the full-scale war on the functioning of Ukraine's agricultural sector and the transformation of the national agri-food system. The research analyzes key changes in agricultural production, the structure of cultivated areas, export activities of the agricultural sector, and the functioning of the processing industry. The findings indicate that military actions have led not only to a substantial decline in production volumes but also to profound structural disturbances within the agricultural economy. Large-scale

contamination of agricultural land, destruction of storage and transport infrastructure, and the loss of production capacities in occupied and frontline territories have significantly constrained the productive potential of the sector. Cultivated land areas have decreased, while the spatial configuration of agricultural production has undergone noticeable shifts toward relatively safer regions.

Disruptions in maritime logistics and the blockade of traditional Black Sea export channels have generated additional pressure on the export-oriented model of Ukrainian agriculture. As a result, agricultural producers have faced increased transaction costs, logistical bottlenecks, and price volatility in international markets. The most substantial losses are observed in the production and export of crops traditionally concentrated in the southern and eastern regions of Ukraine, which have experienced the most intensive effects of hostilities.

At the same time, gradual adaptation of the agricultural sector to the new economic conditions is becoming increasingly evident. Transformational processes are manifested in the restructuring of crop production, the reorientation of export flows toward land-based logistics corridors, and the deepening of institutional and market integration with the agri-food system of the European Union. Growing attention is also directed toward the development of domestic processing capacities, which partially mitigates export constraints and contributes to greater value-added retention within the national economy.

The results of the study make it possible to identify the key trajectories of transformation of Ukraine's agri-food system under wartime economic conditions. Among them are diversification of logistics infrastructure, strengthening the resilience of food supply chains, expansion of domestic processing of agricultural raw materials, and the formation of new institutional mechanisms aimed at increasing the adaptive capacity of the agricultural sector in the face of prolonged geopolitical and economic uncertainty.

Ключові слова: аграрний сектор, агропродовольча система, війна, експорт аграрної продукції, переробна промисловість, сільськогосподарське виробництво, структурна трансформація економіки.

Keywords: agricultural sector, agri-food system, war, agricultural exports, processing industry, agricultural production, structural transformation of the economy..

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Аграрний сектор України посідає стратегічне місце у структурі національної економіки, виконуючи функції продовольчого забезпечення населення, формування значної частини валютних надходжень та підтримання експортного потенціалу держави. Високий рівень інтеграції українського аграрного виробництва у систему світових продовольчих ринків зумовлює його вагомий вплив не лише на внутрішню економічну стабільність, а й на глобальну продовольчу безпеку. Упродовж тривалого періоду агропромисловий комплекс виступав одним із ключових драйверів економічного розвитку України, забезпечуючи значну частку валового внутрішнього продукту та товарного експорту.

Повномасштабна війна, що розпочалася у 2022 році, кардинально змінила економічне середовище функціонування аграрного сектору України. Частина сільськогосподарських територій опинилася у зоні бойових дій або тимчасової окупації, що обмежило можливості їх використання у виробничому процесі. Значних втрат зазнала інфраструктура агропромислового комплексу: пошкоджено елеватори, склади, транспортні вузли, об'єкти енергозабезпечення. Додатковим обмеженням виступило масштабне мінне забруднення орних земель, яке ускладнює проведення польових робіт та потребує тривалих робіт із розмінування.

Суттєвих змін зазнала й система реалізації аграрної продукції. Порушення традиційних маршрутів експорту через чорноморські порти та різке зростання логістичних витрат змусили виробників переглядати

структуру виробництва, адаптуючи її до нових умов транспортування та збуту. У результаті відбувається поступове переформатування агропродовольчої системи, що проявляється у зміні структури посівів, переорієнтації зовнішньоторговельних потоків та трансформації взаємозв'язків між виробництвом, переробкою і збутом аграрної продукції.

За таких умов особливої актуальності набуває комплексний аналіз впливу воєнних факторів на функціонування аграрного сектору та визначення основних напрямів трансформації агропродовольчої системи України. Наукове осмислення зазначених процесів має важливе значення для формування ефективної державної політики відновлення аграрної економіки, забезпечення продовольчої безпеки та підвищення стійкості національної агропродовольчої системи в умовах тривалої воєнної та економічної нестабільності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблематика функціонування аграрного сектору України в умовах війни останніми роками привертає значну увагу науковців та міжнародних аналітичних організацій. У наукових публікаціях досліджуються трансформації виробничих процесів, зміни у структурі аграрного виробництва, логістичні обмеження експорту та економічні втрати агропромислового комплексу.

У вітчизняній науковій літературі значна увага приділяється аналізу впливу воєнних факторів на економічну діяльність підприємств і галузей національної економіки. Зокрема, у дослідженнях О. Б. Булик розглядаються макроекономічні аспекти відновлення економіки України у післявоєнний період та роль ключових секторів у забезпеченні економічної стабілізації [1]. Праці Т. В. Мурованої присвячені особливостям функціонування підприємництва в умовах воєнного стану, включаючи зміни у механізмах державної підтримки та адаптаційні стратегії бізнесу [3]. Безпосередньо проблеми розвитку аграрного сектору в умовах війни аналізуються у роботах

М. В. Негрея, А. А. Тараненка та І. С. Костенка, де розглянуто основні виклики функціонування аграрної економіки, пов'язані з втратою виробничих ресурсів, порушенням логістичних ланцюгів та змінами кон'юнктури аграрних ринків [4].

Вагоме значення для аналізу сучасного стану аграрного сектору мають статистичні матеріали та аналітичні звіти міжнародних організацій. У звітах Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (FAO) висвітлюються наслідки війни для сільського господарства та сільських територій України, зокрема вплив воєнних дій на виробництво продовольства, доступ до ресурсів і функціонування агропродовольчих ланцюгів [5]. Комплексну оцінку масштабів економічних втрат і потреб відновлення економіки України містить міжнародне дослідження Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3), підготовлене Світовим банком спільно з урядом України та міжнародними партнерами [6]. Важливі аналітичні матеріали щодо змін на світових аграрних ринках та ролі України у глобальній торгівлі зерном представлені у звітах OECD та USDA [7, 8].

Наявні наукові праці та аналітичні дослідження створюють важливе підґрунтя для розуміння наслідків війни для аграрної економіки України. Водночас, складність і масштаб трансформацій, що відбуваються у виробничій, логістичній та експортній структурах агропродовольчої системи, зумовлюють необхідність подальших комплексних досліджень, спрямованих на виявлення ключових тенденцій розвитку аграрного сектору в умовах воєнної економіки та формування науково обґрунтованих підходів до його післявоєнного відновлення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження виступає комплексний аналіз впливу воєнних подій на функціонування аграрного сектору України та виявлення основних напрямів трансформації агропродовольчої системи в умовах воєнної економіки. Досягнення поставленої мети передбачає дослідження динаміки

виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, змін у структурі посівних площ, трансформації експортної діяльності аграрного сектору та оцінку впливу воєнних факторів на розвиток переробної промисловості агропромислового комплексу. Окрему увагу приділено визначенню ключових тенденцій адаптації аграрної економіки до нових логістичних, виробничих і ринкових умов функціонування.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аграрний сектор історично формує один із базових каркасів національної економіки України, поєднуючи функції внутрішнього забезпечення продовольством, формування експортних доходів та участі у підтриманні рівноваги світового продовольчого ринку. Значення агропромислового виробництва виходить далеко за межі галузевого виміру, оскільки функціонування аграрної сфери безпосередньо впливає на стан платіжного балансу, валютні надходження, зайнятість у сільських територіях і динаміку розвитку суміжних секторів економіки. Упродовж десятиліття, що передувало повномасштабному військовому вторгненню, агропромисловий комплекс стабільно формував близько п'ятої частини валового внутрішнього продукту України та понад дві п'ятих товарного експорту держави, виконуючи роль одного з ключових джерел макроекономічної стійкості.

Міжнародна спеціалізація українського аграрного виробництва характеризувалася високою концентрацією у сегменті базових зернових та олійних культур. Вагома частка світового експорту пшениці та кукурудзи припадала на українських виробників – близна десята частина глобальної торгівлі пшеницею та близько п'ятнадцяти відсотків ринку кукурудзи. Подібна позиція у системі світового агропродовольчого обміну надавала Україні стратегічного значення у підтриманні продовольчої стабільності для країн Близького Сходу, Північної Африки та окремих держав Азії, де імпорт зернових виступає одним із визначальних чинників національної продовольчої безпеки.

Початок повномасштабної військової агресії російської федерації у лютому 2022 року докорінно змінив умови функціонування аграрної економіки. Воєнні дії спричинили значні втрати виробничого потенціалу, руйнування елементів інфраструктури аграрного виробництва, часткову окупацію сільськогосподарських територій, ускладнення логістичних маршрутів експорту та різке зростання витрат на виробничі ресурси. Поєднання зазначених факторів сформувало комплексну кризу функціонування агропродовольчого сектору, яка охопила як первинне виробництво, так і переробну промисловість, транспортно-логістичні системи та внутрішні ринки продовольства.

У сучасній економічній літературі подібні трансформації інтерпретуються через категорію структурного шоку агропродовольчої системи. Йдеться про ситуацію, за якої дестабілізуючий фактор одночасно впливає на всі ланки ланцюга створення вартості – від аграрного виробництва та забезпечення ресурсами до переробки, транспортування, зовнішньої торгівлі та кінцевого споживання продовольства. У таких умовах спостерігається не лише тимчасове скорочення обсягів виробництва, а й глибока перебудова економічних взаємозв'язків усередині агропродовольчої системи, що змінює просторову структуру виробництва, конфігурацію логістичних потоків і механізми формування продовольчої безпеки держави [1, 4].

Воєнні події найбільш відчутно позначилися на регіонах, які традиційно забезпечували основу виробництва зернових та олійних культур. Насамперед ідеться про південні та східні області України – Херсонську, Запорізьку, Харківську, Донецьку та Луганську, де історично сформувалася висока концентрація аграрного виробництва. Опинення значної частини цих територій у зоні активних бойових дій або під тимчасовою окупацією суттєво обмежило можливості ведення сільськогосподарської діяльності та спричинило помітне зниження виробничих обсягів.

Послаблення виробничого потенціалу аграрного сектору пов'язане з комплексом взаємопов'язаних чинників. Значних втрат зазнала матеріально-технічна база аграрних підприємств: унаслідок бойових дій пошкоджено або знищено сільськогосподарську техніку, елеваторні комплекси, зерносховища, складські приміщення та транспортну інфраструктуру. Руйнування таких об'єктів обмежує не лише безпосередні можливості виробництва, але й функціонування логістичних ланцюгів зберігання та реалізації аграрної продукції. У результаті агропродовольча система держави опинилася перед необхідністю адаптації до нових умов функціонування, які характеризуються підвищеним рівнем виробничих ризиків, логістичних обмежень та ресурсних дисбалансів.

Масштабним обмеженням функціонування аграрного виробництва стало забруднення сільськогосподарських угідь вибухонебезпечними предметами. Значні площі родючих земель виявилися замінованими або засміченими нерозірваними боєприпасами, що фактично вивело частину орних територій із господарського обігу. Ризики для працівників аграрної сфери та сільськогосподарської техніки унеможливають проведення польових робіт на таких ділянках без попереднього розмінування. За оцінками міжнародних організацій, Україна належить до країн із найбільшими у світі площами мінного забруднення, а значна частина потенційно придатних до обробітку земель потребує тривалих і ресурсомістких робіт із гуманітарного розмінування. Навіть після звільнення територій повернення земель до повноцінного аграрного використання вимагає не лише очищення від вибухонебезпечних предметів, а й проведення агрохімічної оцінки стану ґрунтів, відновлення меліоративної інфраструктури та ліквідації локальних техногенних пошкоджень ґрунтового покриву, що виникли внаслідок бойових дій [3].

Помітні зміни відбулися й у структурі трудового забезпечення аграрного виробництва. Мобілізація значної частини працездатного населення до лав Збройних сил України, а також вимушене переміщення

населення з територій активних бойових дій призвели до відчутного скорочення кадрового потенціалу у сільському господарстві. Найбільш гостро проблема проявляється у сегментах виробництва, що потребують високої кваліфікації та значного практичного досвіду – зокрема у роботі з сучасною високопродуктивною сільськогосподарською технікою, системами точного землеробства та складними технологічними процесами рослинництва і тваринництва. Втрата частини кваліфікованих механізаторів, інженерно-технічних працівників і агрономічних спеціалістів ускладнює організацію польових робіт, підвищує виробничі ризики та знижує ефективність використання технічних ресурсів. У довгостроковому вимірі подібні процеси поглиблюють диспропорції на ринку праці сільських територій і стримують технологічне оновлення аграрного сектору.

Додатковим обмеженням розвитку аграрного виробництва стало порушення системи матеріально-технічного забезпечення. Умови воєнної економіки спричинили істотні коливання на ринках ресурсів, необхідних для ведення сільського господарства. Зростання вартості паливно-мастильних матеріалів, мінеральних добрив і засобів захисту рослин супроводжувалося ускладненням логістики їх постачання, що створювало додаткові труднощі для планування виробничих циклів. Частина аграрних підприємств змушена була скорочувати норми внесення добрив або переглядати технологічні схеми вирощування культур, що безпосередньо позначається на рівні врожайності. Паралельно загострилася проблема доступу до фінансових ресурсів: підвищення виробничих ризиків та нестабільність аграрних ринків зумовили зростання вартості кредитування і стримують інвестиції у модернізацію виробництва [6].

Порівняння довоєнних показників із результатами функціонування аграрного сектору в умовах війни демонструє системне зниження обсягів виробництва більшості основних видів сільськогосподарської продукції (табл. 1).

**Таблиця 1. Динаміка виробництва сільськогосподарської
продукції в Україні, млн т.**

Показник	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Середнє 2019- 2021 рр.	2022 р.	2023 р.	Відхилення 2023 р. до середнього, %
Валовий збір зернових та зернобобових	75,1	65,4	86,0	75,5	53,9	60,5	-19,9
Пшениця	28,3	25,4	33,0	28,9	20,2	22,2	-23,2
Кукурудза	35,9	30,3	42,1	36,1	27,0	30,5	-15,5
Ячмінь	8,9	7,6	10,1	8,9	5,8	5,7	-35,9
Насіння соняшнику	15,2	13,1	16,4	14,9	11,3	12,9	-13,4
Виробництво молока	9,7	9,3	8,7	9,2	8,7	8,3	-9,8

Джерело: узагальнено автором за [2]

Наведені статистичні показники відображають істотне послаблення виробничого потенціалу аграрного сектору України в умовах воєнної економіки. Порівняння результатів 2023 року із середніми значеннями довоєнного періоду 2019-2021 рр. засвідчує помітне скорочення виробництва більшості ключових видів аграрної продукції. Зокрема, валовий збір зернових та зернобобових культур зменшився із середнього довоєнного рівня близько 75,5 млн. т. до 60,5 млн. т. у 2023 році, що означає падіння майже на 20 %. Найбільш суттєві втрати зафіксовані у виробництві ячменю, обсяги скоротилися з довоєнного середнього рівня 8,9 млн. т до 5,7 млн. т., тобто майже на 36 %. Виробництво цієї культури історично концентрувалося у південних та східних областях України, які зазнали найбільш інтенсивного впливу бойових дій, що й визначило глибину скорочення. Відчутне зменшення спостерігається і у виробництві пшениці: у 2023 році валовий збір становив 22,2 млн. т. порівняно з довоєнним середнім показником 28,9 млн. т.

Виробництво кукурудзи знизилося менш різко – з 36,1 млн. т. у середньому за 2019-2021 рр. до 30,5 млн. т. у 2023 році, що частково пояснюється можливістю збереження значної частини посівів у центральних і західних регіонах країни. У сегменті олійних культур падіння виявилось ще

менш глибоким: виробництво насіння соняшнику скоротилося з 14,9 млн. т. до 12,9 млн. т., що значною мірою підтримувалося стабільним попитом на соняшникову олію на міжнародних ринках.

У сукупності наведені показники відображають структурний характер втрат аграрної економіки. Скорочення виробництва зумовлене не лише прямими наслідками бойових дій, а й ширшим комплексом факторів воєнного походження – втратою частини земельних ресурсів, руйнуванням виробничої інфраструктури, порушенням логістичних ланцюгів та зростанням вартості матеріально-технічних ресурсів. Відбувається зміна просторової конфігурації аграрного виробництва і поступовий перерозподіл спеціалізації між регіонами, що формує нові виклики для відновлення та подальшого розвитку агропродовольчої системи України [7].

Зміни виробничої динаміки супроводжуються трансформаціями у структурі використання земельних ресурсів. Порушення господарської діяльності у низці регіонів, мінування територій і зростання виробничих ризиків призвели до скорочення посівних площ під більшістю основних культур (табл. 2).

Таблиця 2. Зміни посівних площ основних сільськогосподарських культур, млн га

Культура	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Середнє 2019-2021 рр.	2022 р.	2023 р.	Відхилення 2023 р. до середнього, %
Зернові та зернобобові	15,3	15,4	15,5	15,4	13,4	13,1	-15
Пшениця	6,8	6,7	6,9	6,8	5,0	4,9	-28
Кукурудза	4,9	5,4	5,9	5,4	4,6	4,0	-26
Ячмінь	2,6	2,4	2,5	2,5	1,7	1,6	-36
Соняшник	6,0	6,5	7,2	6,6	4,8	5,3	-20
Ріпак	1,3	1,1	0,8	1,0	1,4	1,6	+60

Джерело: узагальнено автором за [2]

Структура посівних площ у воєнний період відображає поступову адаптацію аграрного сектору до нових економічних та безпекових умов господарювання. Скорочення площ під зерновими культурами значною

мірою зумовлене втратою частини виробничих територій у регіонах, що зазнали безпосереднього впливу бойових дій. У 2023 році загальна площа посівів зернових і зернобобових культур становила близько 13,1 млн. га, тоді як у довоєнний період вона перевищувала 15 млн. га. Найбільш помітне зменшення відбулося у сегменті пшениці та ячменю, виробництво яких традиційно концентрувалося у степових областях Півдня та Сходу України – Херсонській, Запорізькій, Донецькій і частково Харківській. Втрата доступу до частини орних земель, мінування територій та руйнування інфраструктури зберігання і транспортування продукції суттєво обмежили можливості підтримання довоєнних масштабів виробництва.

Одночасно спостерігається зміна структури посівів на користь культур, які мають стабільніші канали реалізації на європейських ринках. Показовим прикладом виступає ріпак, площі під яким зросли приблизно з 1,0 млн. га у середньому за 2019-2021 роки до близько 1,6 млн. га у 2023 році. Наведена тенденція пов'язана з високим попитом на ріпакову сировину в країнах Європейського Союзу, де вона широко використовується у виробництві біодизеля. Близькість ринків збуту та відносно розвинена система сухопутної логістики роблять ріпак більш привабливою культурою для експорту в умовах обмеженого доступу до морських портів. У результаті відбувається часткова переорієнтація виробничої структури аграрного сектору на культури, інтегровані у європейські агропродовольчі ланцюги.

Зміни у структурі виробництва супроводжуються трансформацією зовнішньоторговельної діяльності аграрного сектору. До початку повномасштабної війни понад 65-70 % аграрного експорту України здійснювалися через морські порти Чорного моря, насамперед через портову інфраструктуру Одеси, Чорноморська та Миколаєва. Блокування портів у перші місяці війни призвело до різкого порушення експортних потоків і створило безпрецедентну кризу аграрної логістики. У середині 2022 року на внутрішньому ринку накопичувалися десятки мільйонів тонн зерна

попереднього врожаю, що спричинило падіння закупівельних цін та різке зростання витрат на зберігання і транспортування продукції.

У відповідь на ці обмеження аграрний сектор почав переорієнтовувати експортні потоки на сухопутні транспортні коридори через країни Європейського Союзу. Активізувалися перевезення залізничним транспортом до портів Польщі, Румунії та країн Балтії, а також використання дунайських портів Ізмаїла та Рені. Формування так званих «солідарних шляхів» експорту дозволило частково стабілізувати зовнішню торгівлю, однак пропускна спроможність нових логістичних маршрутів залишається значно нижчою порівняно з довоєнною морською інфраструктурою. Унаслідок цього структура експорту аграрної продукції зазнала помітних змін, що відображено у динаміці поставок основних видів продукції на зовнішні ринки (табл. 3).

**Таблиця 3. Динаміка експорту основних видів аграрної продукції
України, млн т.**

Продукція	2019 р.	2020 р.	2021 р.	Середнє 2019-2021 рр.	2022 р.	2023 р.	Відхилення 2023 р. до середнього, %
Пшениця	20,0	18,1	16,5	18,2	16,8	16,1	-11,5
Кукурудза	32,3	27,9	28,3	29,5	27,0	28,4	-3,7
Ячмінь	4,8	5,0	6,7	5,5	2,7	2,1	-61,8
Соняшникова олія	6,1	6,9	6,2	6,4	4,7	5,6	-12,5
Ріпак	3,2	2,4	2,1	2,6	3,0	3,6	+38,5

Джерело: узагальнено автором за [2]

Наведені показники засвідчують нерівномірний вплив воєнних чинників на окремі сегменти аграрного експорту України. Найбільш відчутні втрати спостерігаються у сегменті ячменю: обсяги його експорту скоротилися із середнього довоєнного рівня близько 5,5 млн. т. до 2,1 млн. т. у 2023 році, тобто більш ніж на 60 %. Подібне падіння значною мірою пов'язане з територіальною концентрацією виробництва ячменю у південних регіонах держави, частина яких опинилася у зоні активних бойових дій, а також із порушенням традиційних логістичних маршрутів постачання

продукції на ринки Близького Сходу та Північної Африки. Водночас, експорт кукурудзи продемонстрував значно вищу стійкість. У 2023 році його обсяги становили 28,4 млн. т., що лише незначно поступається довоєнному середньому показнику 29,5 млн. т. Відносна стабільність цього сегмента пояснюється поєднанням двох факторів: високим попитом з боку країн Європейського Союзу, які активно використовують українську кукурудзу у кормовій базі тваринництва, а також можливістю транспортування продукції альтернативними сухопутними маршрутами, передусім залізничними коридорами через Польщу, Румунію та інші сусідні держави. Збільшення поставок ріпаку пов'язане з розширенням попиту на біоенергетичну сировину в країнах Європейського Союзу. Географічна близькість європейських ринків та відносно ефективна сухопутна логістика створили сприятливі умови для зростання експорту цієї культури навіть в умовах обмеженого доступу до морських портів.

У сукупності наведені зміни свідчать про суттєву трансформацію експортної структури аграрного сектору України. Воєнні події спричинили не лише скорочення окремих експортних потоків, але й переорієнтацію торговельної географії та адаптацію аграрного виробництва до нових логістичних і ринкових умов. У результаті формується нова конфігурація функціонування агропродовольчої економіки, у якій дедалі більшого значення набувають європейські ринки збуту, альтернативні транспортні коридори та диверсифікація експортної структури [8].

Трансформаційні процеси, що відбулися у виробництві та експорті аграрної продукції, безпосередньо позначилися і на функціонуванні переробної промисловості агропромислового комплексу. Харчова та переробна галузі в Україні історично формувалися у безпосередній близькості до сировинної бази, тому значна частина підприємств розташована у регіонах із високою концентрацією аграрного виробництва. Просторове накладання виробничих потужностей і зон активних бойових дій суттєво підвищило вразливість переробних підприємств до воєнних ризиків.

Руйнування виробничих об'єктів, пошкодження складських приміщень, знищення або переміщення частини логістичної інфраструктури призвели до зниження рівня завантаження переробних підприємств. Додатковим обмеженням стали перебої в енергопостачанні, що виникали внаслідок масованих атак на енергетичну інфраструктуру держави. Для багатьох підприємств харчової промисловості енергетичний фактор став одним із ключових обмежень безперервності виробничого процесу, оскільки технологічні цикли переробки сільськогосподарської сировини потребують стабільного постачання електроенергії та теплових ресурсів.

Складна ситуація у переробній галузі поглиблювалася логістичними обмеженнями. Порушення транспортних зв'язків між регіонами, блокування частини автомобільних і залізничних маршрутів, а також руйнування інфраструктури зберігання і перевалки продукції ускладнили доставку сировини на переробні підприємства та подальше транспортування готової продукції. У результаті, частина підприємств була змушена працювати з неповним завантаженням або тимчасово призупиняти виробництво.

Динаміка переробки основних видів сільськогосподарської продукції відображає загальний вплив воєнних факторів на функціонування харчової промисловості (табл. 4).

Таблиця 4. Динаміка переробки сільськогосподарської продукції в Україні, млн т.

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.	Зміна 2023 р. до 2021 р., %
Переробка насіння соняшнику	16,3	12,1	13,8	-15,3
Виробництво соняшникової олії	7,0	5,3	6,1	-12,9
Виробництво борошна	2,0	1,6	1,7	-15,0
Виробництво цукру	1,3	1,2	1,8	+38,5

Джерело: узагальнено автором за [2]

Представлені показники демонструють суттєве скорочення обсягів переробки у перший рік повномасштабної війни. Так, переробка насіння соняшнику зменшилася з 16,3 млн. т. у 2021 році до 12,1 млн. т. у 2022 році, а

виробництво соняшникової олії скоротилося з 7,0 до 5,3 млн. т. Часткове відновлення у 2023 році пов'язане з поступовою адаптацією логістичних маршрутів, відновленням роботи окремих підприємств та стабілізацією експортних каналів для олійної продукції. Схожа тенденція простежується у виробництві борошна, обсяги якого після падіння у 2022 році частково зросли у 2023 році. Водночас, виробництво цукру продемонструвало протилежну динаміку, що пов'язано зі зростанням посівних площ під цукровим буряком у центральних регіонах України та відносною стабільністю функціонування цукрових заводів.

Попри складні умови функціонування, кризові процеси у переробній галузі водночас стимулюють переосмислення її ролі у структурі аграрної економіки. У наукових і політичних дискусіях дедалі частіше наголошується на необхідності формування моделі аграрного розвитку, орієнтованої не лише на експорт сировини, а й на виробництво продукції з більшою доданою вартістю. Розширення внутрішньої переробки сільськогосподарської продукції розглядається як один із ключових напрямів підвищення економічної стійкості агропродовольчої системи, оскільки дозволяє зменшити залежність від коливань світових сировинних ринків і підвищити конкурентоспроможність національного аграрного сектору.

Поряд із виробничими втратами, війна спричинила значні фінансово-економічні наслідки для аграрного сектору. За оцінками міжнародних організацій та аналітичних центрів, сукупні втрати аграрної економіки України обчислюються десятками мільярдів доларів. Значна частина цих збитків пов'язана не лише з прямим знищенням виробничих активів, але й з непрямыми економічними втратами, які формуються через скорочення врожайності, зменшення посівних площ, падіння внутрішніх закупівельних цін на аграрну продукцію, зростання логістичних витрат та втрату частини експортної виручки [5].

Економічні втрати аграрного сектору мають виражений мультиплікативний ефект для національної економіки. Зниження валютних

надходжень від експорту аграрної продукції впливає на стан платіжного балансу, стабільність валютного ринку та фінансову стійкість держави. Оскільки агропромисловий комплекс традиційно забезпечує значну частку експортної виручки країни, скорочення його економічної активності неминуче позначається на загальній динаміці макроекономічного розвитку.

Війна також суттєво трансформувала соціально-економічну ситуацію на сільських територіях. Значна частина населення була змушена залишити місця постійного проживання через бойові дії або погіршення економічних умов. Масштабні міграційні процеси призвели до скорочення трудового потенціалу сільських громад та посилення демографічних диспропорцій, пов'язаних зі старінням населення. Додатковим фактором дестабілізації стало руйнування соціальної інфраструктури – освітніх і медичних закладів, транспортних мереж, комунальних систем. У довгостроковому вимірі такі процеси створюють ризики депопуляції окремих сільських територій та зниження їхнього економічного потенціалу.

У ширшому економічному контексті, воєнні події виступають каталізатором глибоких структурних змін у функціонуванні агропродовольчої системи України. Поступово формується нова модель розвитку аграрної економіки, у якій дедалі більшого значення набувають адаптивність виробничих систем, диверсифікація логістичних маршрутів, технологічна модернізація аграрного виробництва та інтеграція у європейський економічний простір. Основними напрямками трансформації виступають розвиток внутрішньої переробки сільськогосподарської продукції, диверсифікація експортних каналів, впровадження інноваційних технологій у сільському господарстві та формування більш стійких продовольчих ланцюгів. Дані напрямки відповідають концепції резилієнтності агропродовольчих систем, яка набуває дедалі більшого значення у сучасній економічній науці. У рамках цієї концепції ключовою характеристикою ефективної продовольчої системи виступає її здатність адаптуватися до зовнішніх шоків, зберігаючи базові функції

забезпечення населення продовольством і підтримання економічної стабільності. У випадку України, війна стала саме тим фактором, який прискорив структурну перебудову аграрної економіки та визначив нові орієнтири її довгострокового розвитку.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз засвідчує, що повномасштабна війна стала потужним дестабілізуючим фактором функціонування агропродовольчої системи України. Воєнні дії спричинили скорочення виробництва основних видів сільськогосподарської продукції, зменшення посівних площ, порушення логістичних маршрутів експорту та зниження рівня завантаження підприємств переробної промисловості. Порівняння показників 2023 року з довоєнним періодом демонструє помітне падіння обсягів виробництва зернових культур і зміну структури аграрного виробництва, що пов'язано з втратою частини сільськогосподарських територій, руйнуванням інфраструктури та зростанням виробничих ризиків.

Війна, водночас, спричинила трансформацію експортної географії аграрної продукції, посилення ролі сухопутних логістичних маршрутів та поступову інтеграцію українського аграрного сектору до європейських агропродовольчих ланцюгів. Поряд із виробничими втратами, військові дії поглибили соціально-економічні проблеми розвитку сільських територій, зокрема скорочення трудового потенціалу та руйнування елементів соціальної інфраструктури.

У ширшому економічному контексті, сформовані процеси свідчать про структурну перебудову аграрної економіки України. Подальший розвиток галузі визначатиметься масштабами відновлення виробничої та логістичної інфраструктури, розвитком внутрішньої переробки сільськогосподарської продукції, технологічною модернізацією виробництва та поглибленням інтеграції до європейського економічного простору. Здатність агропродовольчої системи адаптуватися до зовнішніх шоків і

забезпечувати стабільність продовольчого забезпечення населення набуває ключового значення у формуванні довгострокової економічної стійкості держави.

Література

1. Булик О. Б. Стратегія відновлення економіки України після війни. Економіка та суспільство. 2023. № 48. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2240>
2. Державна служба статистики України. Сільське господарство України 2023: статистичний збірник. Київ : Держстат України, 2024.
3. Мурована Т. В. Вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: основні тенденції та методи підтримки. Економіка та суспільство. 2023. № 47. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2144>
4. Негрей М. В., Тараненко А. А., Костенко І. С. Аграрний сектор України в умовах війни: проблеми та перспективи. Економіка та суспільство. 2022. № 40. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1474>
5. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods. Rome: FAO, 2023. URL: <https://www.fao.org>
6. OECD. The impact of Russia's war against Ukraine on global food systems. Paris : OECD Publishing, 2023. URL: <https://www.oecd.org>
7. USDA Foreign Agricultural Service. Ukraine Grain and Feed Annual Report. Washington, DC: United States Department of Agriculture, 2023. URL: <https://www.fas.usda.gov>
8. World Bank; Government of Ukraine; European Commission; United Nations. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3). Washington, DC: World Bank, 2024. URL: <https://www.worldbank.org>

References

1. Bulyk, O.B. (2023), "Strategy for Ukraine's economic recovery after the war", *Economy and Society*, vol. 48, available at:

<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2240> (Accessed 6 March 2026).

2. Murovana, T.V. (2023), “Domestic entrepreneurship under martial law: main trends and support methods”, *Economy and Society*, vol. 47, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2144> (Accessed 6 March 2026).

3. Negrey, M.V., Taranenko, A.A. and Kostenko, I.S. (2022), “Agricultural sector of Ukraine during the war: problems and prospects”, *Economy and Society*, vol. 40, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1474> (Accessed 6 March 2026).

4. State Statistics Service of Ukraine (2024), “Agriculture of Ukraine 2023: statistical collection”, Kyiv, available at: <https://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 6 March 2026).

5. FAO (2023), *Ukraine: Impact of the war on agriculture and rural livelihoods*, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome, Italy, available at: <https://www.fao.org> (Accessed 6 March 2026).

6. World Bank; Government of Ukraine; European Commission; United Nations (2024), *Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA3)*, World Bank, Washington, DC, USA, available at: <https://www.worldbank.org> (Accessed 6 March 2026).

7. OECD (2023), *The impact of Russia's war against Ukraine on global food systems*, OECD Publishing, Paris, France, available at: <https://www.oecd.org> (Accessed 6 March 2026).

8. USDA Foreign Agricultural Service (2023), *Ukraine Grain and Feed Annual Report*, United States Department of Agriculture, Washington, DC, USA, available at: <https://www.fas.usda.gov> (Accessed 6 March 2026).

Отримано редакцією журналу / Received: 12.03.26

Прорецензовано / Revised: 16.03.26

Схвалено до друку / Accepted: 20.03.26